

Zagadnienie nadawania autokefalii w procesie przygotowawczym do Wielkiego i Świętego Soboru Kościoła Prawosławnego

**The issue of granting autocephaly
in the preparatory process
for the Holy and Great Council of the Orthodox Church**

Słowa kluczowe: autokefalia, Wielki i Święty Sobór Kościoła prawosławnego, nadawanie autokefalii, Tomos o autokefalii

Key words: autocephaly, the Holy and Great Council of the Orthodox Church, granting autocephaly, Tomos of autocephaly

Streszczenie

W Kościele prawosławnym nie istnieje jednoznaczna procedura nadawania autokefalii dla nowo powstającego Kościoła lokalnego. Już na początku przygotowań do zwołania Wielkiego i Świętego Soboru Kościoła Prawosławnego stwierdzono, że należy opracować dokument o zasadach nadawania autokefalii. W procesie przygotowawczym nie udało się opracować projektu dokumentu dotyczącego tego zagadnienia. Z tego też względu Sobór, który odbył się na Krecie w 2016 r., nie zajmował się procedurą nadawania autokefalii. Niemniej jednak w procesie przygotowawczym uzgodniono wiele punktów, które wyrażają wspólne podejście całego prawosławia do tego zagadnienia. W artykule zostały ukazane wspólne uzgodnienia dotyczące

¹ Ks. dr Andrzej Kuźma, Wydział Teologiczny Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie.

tego, kto nadaje autokefalię? W jaki sposób nadawana jest autokefalia? I kto podpisuje tomos o nadaniu autokefalii? Stwierdzono, że nadawanie autokefalii jest sprawą całego prawosławia. Autokefalię nadaje Patriarcha Konstantynopola w porozumieniu i za zgodą wszystkich zwierzchników. Tomos o nadaniu autokefalii podpisywany jest przez Patriarchę Ekumenicznego i pozostałych zwierzchników Kościołów autokefalicznych. Nie osiągnięto jednak porozumienia dotyczącego tego, czy podpis patriarchy Konstantynopola powinien różnić się od pozostałych podpisów.

Abstract

There is no clear-cut procedure in the Orthodox Church for granting autocephaly to a newly established local Church. It was stated at the beginning of preparations for convening the Great and Holy Council of the Orthodox Church that a document on the principles of granting autocephaly should be developed. However, because it was not possible to develop a draft document during the preparatory process, the Council held in Crete in 2016 did not deal with the procedure for granting autocephaly. Nevertheless, many points were agreed in the process that express the common approach of the whole Orthodox Church to this issue. The article shows the common agreements regarding issues such as who grants autocephaly, how autocephaly is conferred and who signs the Tomos granting autocephaly. It was stated that the granting of autocephaly is a matter for the entire Orthodox Church. Autocephaly is granted by the Patriarch of Constantinople with the agreement and the consent of all the superiors. The Tomos granting autocephaly is signed by the Ecumenical Patriarch and the other members of the autocephalous Churches. However, no agreement was reached on whether the signature of the Patriarch of Constantinople should differ from the others.

Wielki i Święty Sobór Kościoła Prawosławnego, który odbył się w czerwcu 2016 r. na Krecie, przyjął w sumie osiem dokumentów, które w różny sposób odnoszą się do życia i funkcjonowania współczesnego Kościoła prawosławnego (Kuźma 2018, 169). Jednym z ważniejszych zagadnień, które wymaga sprecyzowania i wyrażenia w formie wspólnego stanowiska, jest nadawanie statusu autokefalii dla nowo kształtującej się jednostki administracyjnej Kościoła. Pomimo tego, że od samego

początku ustalania zagadnień, wobec których Sobór powinien był się wypowiedzieć, znajdował się temat nadawania autokefalii, to projekt dokumentu na planowany Sobór nie został przygotowany. Tym samym Sobór na Krecie nie zajął się tym zagadnieniem ważnym dla współczesnego świata prawosławnego. a wśród przyjętych dokumentów nie ma tekstu, który poruszałby kwestię nadawanie autokefalii. Choć w całym procesie przygotowawczym do Soboru zagadnienie było szeroko dyskutowane, to jednak nie uzyskano powszechnej zgody, która wyrażałaby wspólny punkt widzenia całego prawosławia odnośnie do tego tematu.

Zagadnienie nadawania autokefalii w procesie przygotowawczym do soboru Kościoła prawosławnego było podjęte przez znawcę tematyki związanej z procesem przedsoborowym ks. Tadeusza Kałużnego (Kałużny 2004/2005). Artykuł został opublikowany w 2005 r., obejmował więc analizę zagadnień i opracowanie pierwszych ustaleń, które miały miejsce na Międzyprawosławnej Komisji Przygotowawczej odbywającej się w dniach 7-13 listopada 1993 r. w Chambésy. W kolejnych latach proces soborowy znacząco zwolnił, czego przyczyną był szereg problemów pojawiających się w świecie prawosławnym. Decyzja o odnowieniu procesu przygotowawczego zapadła w czasie *Synaksy* zwierzchników autokefalicznych Kościołów prawosławnych, która odbywała się w dniach 10-12 października 2008 r. w Konstantynopolu (Le Message 2008). Po *Synaksie* prace przygotowawcze zostały wyraźnie przyspieszone. Temat nadawania autokefalii był podejmowany kilkakrotnie w czasie spotkań przedsoborowych o różnym statusie i wadze. Zostało przyjętych szereg nowych ustaleń, niemniej jednak do opracowania dokumentu o charakterze projektu zatwierdzonego przez Ogólnoprawosławną Konferencję Przedsoborową nie doszło. W niniejszym opracowaniu zostaną więc w skrócie powtórzone założenia, które doprowadziły do znaczących ustaleń w 1993 r., natomiast zasadnicza treść skupi się na wydarzeniach i ustaleniach, które miały miejsce po roku 2008.

1. Aktualność zagadnienia

Zasada autokefalii jako forma administracyjnego i terytorialnego kształtowania życia Kościoła charakterystyczna jest dla prawosławia. W świadomości Kościoła prawosławnego zasada ta nie stanowi kwestii dowolnego wyboru, lecz jest głęboko zakorzeniona w kontekście sprawowania św. Eucharystii w konkretnym miejscu. Wyrażenia apostoła Pawła „Kościół Boży w...” wskazują na geograficzne i terytorialne umiejscowienie wspólnot zbierających się wokół stołu eucharystycznego. W pierwszych trzech wiekach każdy Kościół lokalny, w którym była sprawowana Eucharystia pod przewodnictwem biskupa, cieszył się samodzielnością, a jednocześnie stanowił jeden, święty, powszechny i apostołski Kościół (Tofiluk 2006, 11-12). Zasada samodzielności Kościołów lokalnych zawsze szła w parze z kolegalnością całego Kościoła. Pomijając znaczącą część uwarunkowań kształtowania się systemu, który dzisiaj nazywamy autokefalią, powszechnie przyjmuje się kanon 34 apostołski² jako zasadę kanoniczną, która wyraża zarówno samodzielność Kościoła, jak i jego wymiar soborowy. Kanony kolejnych soborów powszechnych w wyraźny sposób podejmowały to zagadnienie, wskazując na wymiar samodzielności poszczególnych Kościołów, która to samodzielność wyrażała się w prawie wyświęcania i sądzenia biskupów (Tofiluk 2006, 12-14). Niemniej jednak osobne kanony, które ustalałyby zasadę autokefalii, nie pojawiły się w ustawodawstwie soborów pierwszego tysiąclecia. Również samo pojęcie „autokefalia” na przestrzeni życia Kościoła znacząco ewoluowało. Zastosowanie tego terminu w takim pojmowaniu, jak występuje ono dzisiaj, pojawia się właściwie dopiero w XIX w. wraz z odrodzeniem się państw, które pozostawały pod okupacją otomańską

² „Biskupi każdego narodu znać powinni pierwszego między sobą, za głowę go uważać i nie czynić niczego bez jego decyzji, co by ich władzę przekraczało; czynić zaś wolno każdemu to jedynie, co się odnosi do jego biskupstwa i miejscowości do niego należących. Lecz i pierwszy biskup niech niczego nie czyni bez narady z wszystkimi, albowiem w ten sposób tylko może być zachowana jednomyślność i wślawiony przez Pana w Świętym Duchu Bóg, Ojciec i Syn i Święty Duch” (Znosko 2000, 19).

na Bałkanach. Wraz z odbudową tych państw umacniała się też samodzielność etnicznych Kościołów lub też powstały nowe Kościoły funkcjonujące w ramach nowo powstałych struktur państwowych (Panev 1995, 126). Zasada autokefalii, chociaż nie była określana tym wyrażeniem w starożytności, w świadomości współczesnego Kościoła prawosławnego odzwierciedla istniejącą historycznie od początku formę funkcjonowania Kościoła. Każdy lokalny autokefaliczny Kościół rozwija administracyjną stronę życia eklezjalnego, dotyczy to również życia duchowego, liturgicznego, twórczości muzycznej itp., pozostaje jednak zawsze w jedności dogmatycznej i przede wszystkim eucharystycznej z pozostałymi Kościołami.

Warunki, które powinien spełniać Kościół ubiegający się o nadanie autokefalii nie zostały zapisane w kanonach. Właściwie na poziomie ogólnoprawosławnym również nie zostały one określone. Powszechnie wskazuje się, że Kościół, który ubiega się o status autokefalicznego, powinien spełniać kilka warunków: 1) Posiadać pewną odrębność terytorialną wynikająca z uwarunkowań politycznych. 2) W skład episkopatu kształtującego się Kościoła wchodzi co najmniej czterech biskupów. 3) Nowo powstająca jednostka kościelna powinna być zaopatrzona w monaster, który stanowiłby zaplecze wyboru kolejnych biskupów. 4) Kościół powinien posiadać szkołę teologiczną, kształcącą dla niego kadry. 5) Powinien posiadać zgodę na usamodzielnienie od Kościoła Matki, z którego się wyodrębnia. 6) Powinien nawiązać stosunki kościelne z innymi Kościołami autokefalicznymi. Czynniki te wywodzą się zarówno z interpretacji ustawodawstwa kanonicznego, jak i z pewnych logicznych zasad, które odnoszą się do funkcjonowania samodzielnego Kościoła lokalnego. Są one powszechnie akceptowane i właściwie rozwijane przez współczesnych teologów prawosławnych (Zyzykin 1931, 18-28; Łotocki 1932, 135-140; Znosko 1995, 1157-1158; Tofiluk 2006, 14-15).

W procesie nadawania autokefalii bardzo ważną rolę odgrywa Kościół Matka. Właściwie odnosząc się do tych zdarzeń w nadawaniu

autokefalii, które znamy z lat minionych (Kościoła Rosji, Grecji, Serbii, Bułgarii itp.), największym problemem z akceptacją nowego statusu pojawiał się właśnie w obszarze relacji z Kościołem Matką. Za każdym razem tworzenie się struktur politycznych dawało początek tworzenia się struktur kościelnych. Czynniki narodowościowe zawsze odgrywały bardzo ważną rolę. Należy zaznaczyć, że był też w różny sposób interpretowany. W świadomości Patriarchatu Konstantynopola ogłoszenie w 1860 r. niezależności hierarchii Bułgarów od hierarchii greckiej, a następnie w 1870 r. nadanie przez sułtana dekretem potwierdzającego jej samodzielność, związane było z dążeniami etnofiletycznymi. Sam etnofiletyzm został usankcjonowany i osądzony na soborze w Konstantynopolu w 1872 r. Kościół bułgarski pozostawał w schizmie z Kościołem Matką aż do 1960 r. Natomiast w przypadku tworzenia się autokefalii Kościoła serbskiego, patriarcha Konstantynopola Joachim III w liście do narodu serbskiego z 1879 r. wskazywał na odrębność terytorialną Królestwa Serbów jako warunkującą utworzenie samodzielnego Kościoła: „uznaliśmy za sprawiedliwe i celowe przyznać politycznie już niezależnemu i powiększonemu, chronionemu przez Boga Królestwu Serbii całkowitą niezależność kościelną” (*Nezavisnost Srpskie* 1880, 9). Sytuacja Bułgarów i Serbów jest właściwie podobna, natomiast interpretacja Patriarchatu Konstantynopola dążeń do usamodzielnienia w obu przypadkach jest zasadniczo różna.

W przypadku ogłoszenia samodzielności starożytnych Kościołów takich jak Cypr (431) czy Gruzja (486) nie obserwujemy schizmy. Brakuje jednak ustalonej procedury w rozwiązywaniu kwestii nadawania i przyznawania autokefalii. Kościół cypryjski wskazywany jest często jako swego rodzaju model w nadawaniu samodzielności z tego względu, że ta samodzielność była ogłoszona już na III Soborze powszechnym w 431 r. W istocie na Soborze Efeskim została potwierdzona istniejąca już samodzielność tego Kościoła. Sytuacja Kościoła Gruzji i nadanie mu statusu autokefalii przez Patriarchat Antiochii w 486 r. pozostaje jednym z nielicznych przypadków, gdzie Kościołem Matką nie jest Patriarchat

Konstantynopola. Pozostałe Kościoły prawosławne swój status autokefalii również otrzymały w sposób, który powodował dłuższe lub krótsze okresy schizmy. Analiza takiego stanu rzeczy wyraźnie wskazuje na brak zasad regulujących procedury nadawania autokefalii (Kałużny 2004, 171-172). Dlatego też w świadomości Kościoła prawosławnego zagadnienie to jest niezwykle ważnym i potrzebuje znaczących działań na poziomie ogólnoprawosławnym.

2. Ustalenia procesu soborowego do roku 1993

Pierwsza Ogólnoprawosławna Konferencja – zwołana z inicjatywy patriarchy Konstantynopola Atenagorasa (Spyru) i odbywająca się w dniach 24 września – 1 października 1961 r. na wyspie Rodos – była niezwykle ważnym etapem w procesie przygotowawczym do Wielkiego i Świętego Soboru Kościoła Prawosławnego. Właściwie był to etap zasadniczy, kiedy przyjęto listę zagadnień, wobec których Sobór powinien się wypowiedzieć. W długim i rozbudowanym katalogu tematów przyjętych na tej Konferencji w rozdziale IV w punkcie B zawarto problematykę nadawania autonomii i autokefalii w Kościele prawosławnym (Kałużny 2008, 394). Katalog zagadnień ułożony przez uczestników Konferencji na Rodos w 1961 r. okazał się jednak zbyt obszerny. Opracowanie wszystkich zawartych tam kwestii przewyższało możliwości poszczególnych Kościołów lokalnych. Dokument, który należałoby wypracować, musiałby liczyć setki stron. Dlatego po kilkunastu latach zdecydowano o znaczącym zawężeniu zagadnień, wobec których powinien być wypowiedzieć się Sobór. Pierwsza Ogólnoprawosławna Konferencja Przedsoborowa, która miała miejsce w nowo otwartym Prawosławnym Centrum Patriarchatu Konstantynopola w Chambésy w 1976 r., przyjęła dokument, w którym zagadnienia dla planowanego Soboru określono w dziesięciu punktach (Kałużny 2008, 397). Zagadnienie nadawania autokefalii i autonomii rozmieszczono odpowiednio w punktach 2 i 3.

Rozpoczął się długi proces opracowywania i przyjmowania poszczególnych dokumentów jako projektów na przyszły Sobór. Pierwsze

opracowane i zaakceptowane projekty pojawiły się już na II Ogólnoprawosławnej Konferencji Przesoborowej w 1982 r.³. Kolejne zostały przyjęte na III Ogólnoprawosławnej Konferencji Przesoborowej w 1986 r.⁴. Na Konferencji w 1986 r. sekretarz do spraw przygotowań Wielkiego i Świętego Soboru Kościoła Prawosławnego metropolita Szwajcarii Damaskinos (Papandreu) zwrócił się do uczestniczących w spotkaniu delegacji autokefalicznych Kościołów prawosławnych z prośbą o przesłanie swoich opinii na temat zagadnień, którymi powinna zająć się kolejna IV Ogólnoprawosławna Konferencja Przesoborowa. Zagadnienia te dotyczyły nadawania statusu autonomii i autokefalii, dyptychów i prawosławnej diaspory. Realizacja tego zadania przez lokalne Kościoły prawosławne zaowocowała opublikowaniem w 1987 r. przez sekretariat „Raportu o zbieżnościach i rozbieżnościach w czterech tematach IV Ogólnoprawosławnej Konferencji Przesoborowej”⁵. Analizując odpowiedzi, metropolita Damaskinos wskazywał na trzy zasadnicze zagadnienia, które pojawiają się w nadesłanych opracowaniach i które można zawrzeć w następujących punktach: 1) Kto jest właściwym kanonicznym organem nadającym status autokefalii dla nowo tworzącej się jednostki administracyjnej? 2) W jaki sposób przebiega kanoniczna procedura

³ Były to dwa opracowane tematy: 1. „Przeszkody małżeńskie” i 2. „Zagadnienie kalendarza” (Kuźma 2018, 167).

⁴ Przyjęto wówczas cztery dokumenty: 1. „Znaczenie postu i jego zachowanie dzisiaj”, 2. „Relacje Kościoła prawosławnego z całym światem chrześcijańskim”, 3. „Kościół prawosławny a ruch ekumeniczny”, 4. „Wkład Kościoła prawosławnego w realizację pokoju, sprawiedliwości, wolności, braterstwa i miłości między narodami oraz zniesienie dyskryminacji rasowej i innych” (Kuźma 2018, 167).

⁵ Dokład 1987. Materiał nadesłany przez Kościoły autokefaliczne został opublikowany w trzech tomach: 1) Autokefalia i autonomia, 2) Dyptychy, 3) Prawosławna diaspora. Wspomniane tomy zostały wydane w formie maszynopisu. Tomy nie zostały ponumerowane i mają jednakową szatę zewnętrzną. Różnica zawiera się w treści i tematyce. W niniejszym opracowaniu będzie cytowany tom odnoszący się do autonomii i autokefalii. Ponadto wydawca nie dokonał numeracji stron. W tym przypadku paginacja zostanie nadana przez autora publikacji i rozpoczyna się od pierwszej strony, pomijając stronę tytułową.

nadawania autokefalii? 3) Kto wprowadza nowy autokefaliczny Kościół do rodziny już funkcjonujących Kościołów? (Dokład 1987, 5).

Przy próbach odpowiedzi na te pytania rysuje się dość wyraźna linia podziału. Patriarchat Konstantynopola wraz z pozostałymi Kościołami greckojęzycznymi wskazują na udział w procesie nadawania autokefalii całego Kościoła, którego działania koordynowane są przez patriarchę Konstantynopola. W dokumencie Patriarchatu Konstantynopola stwierdza się: „Otwarcie kanonicznej procedury ogłaszającej autokefalię jakiegokolwiek Kościoła leży w gestii Patriarchy Ekumenicznego, który zajmuje pierwsze miejsce w kanonicznym porządku pierwszeństwa czci” (Dokład 1987, 23). W podobnych kategoriach wyraża swoją opinię Patriarchat Aleksandrii. W tym przypadku jednak zwracana jest też uwaga na udział procesie całego Kościoła prawosławnego:

Patriarcha Ekumeniczny według ogólnej zgody wszystkich Kościołów prawosławnych posiada prawo inicjowania, zgodnie z przyjętym porządkiem w ogólnych zagadnieniach Kościoła, wśród których jest też ustanowienie autokefalii (Dokład 1987, 47).

Podobna opinia pojawia się w nadesłanych wypowiedziach Patriarchatu Jerozolimy i Kościoła Grecji (Dokład 1987, 79; 151).

W opinii Patriarchatu Moskwy główną rolę w nadawaniu autokefalii powinien mieć Kościół Matka, z którego wyłania się nowa struktura kościelna o charakterze autokefalicznym: „Każdy autokefaliczny Kościół jest pełnomocnym dać autokefalię wyłącznie tej części Kościoła, która kanonicznie przynależy do jego jurysdykcji (Dokład 1987, 92). Nie wspomina się o roli patriarchy Konstantynopola lub też organu ogólnoprawosławnego. W podobny sposób wyrażają się teolodzy rumuńscy, którzy zaznaczają rolę Kościoła Matki jako czynnika decydującego i pomijają aspekt ogólnoprawosławny (Dokład 1987, 104-106). Kościół bułgarski w długim opisie warunków uzyskania autokefalii zupełnie nie podejmuje zagadnienia organu, który taką autokefalię mógłby nadać. Jako ostatnia pozycja w prezentowanym dokumencie pojawia się stanowisko biskupów Polskiego Autokefalicznego Kościoła

Prawosławnego. Biskupi polscy również wskazują na zasadniczą rolę Kościoła Matki w kwestii nadawania autokefalii, jednak w przypadku kwestii spornych wskazują potrzebę „potwierdzenia i wyjaśnienia przez Ogólnoprawosławny Święty Sobór w imię ogólnoprawosławnej jedności” (Dokład 1987, 154).

W przedstawionych opiniach, oprócz ukazanych rozbieżności, przejawia się troska i potrzeba wszystkich Kościołów lokalnych uregulowania zagadnienia autokefalii zgodnie z normami kanonicznymi prawosławia. Dlatego też metropolita Damaskinos podsumowując nadesłane opinie, wskazuje, że komisja przygotowawcza na tej podstawie może opracować dokument, który rozwiązywałby te ważne kwestie (Dokład 1987, 6).

Spotkanie Komisji międzyprawosławnej, która zajęła się opracowaniem dokumentu o procedurze nadawania autokefalii, z różnych przyczyn okazało się możliwe dopiero po kilku latach. Komisja obradowała w dniach 7-13 listopada 1993 r. w Chambésy. Na podstawie nadesłanych opracowań i raportu sekretariatu stwierdzono całkowitą zgodność Kościołów lokalnych co do znaczenia instytucji autokefalii w funkcjonowaniu Kościoła prawosławnego (Kałużny 2004, 181). Komisja przygotowawcza, analizując pod względem kanonicznym i eklezjologicznym dane zagadnienie, ujęła problematykę procedury nadawania autokefalii w trzech głównych punktach, które można streścić następująco⁶: a) Prośba o nadanie statusu autokefalii powinna być skierowana do Kościoła Matki, który ocenia nadesłaną prośbę, badając uwarunkowania kanoniczne, pasterskie i inne uzasadniające potrzebę utworzenia nowego Kościoła. Jeśli ocena wypadnie pozytywnie, wówczas prośba jest przedkładana Patriarchatowi Ekumenicznemu dla ogólnoprawosławnej akceptacji. Patriarcha Ekumeniczny informuje pozostałe Kościoły o zaistniałej sytuacji. W dalszej procedurze b) patriarcha Konstantynopola patriarchszym listem powiadamia pozostałe Kościoły

⁶ Dokładne tłumaczenie tekstu przyjętego przez Komisję zob. Kałużny 2004, 181-182.

i zachęca je do wyrażenia swojej opinii poprzez decyzję lokalnych synodów. Trzeci punkt – „c)” – nie uzyskał pełnej akceptacji Komisji. Dotyczył on ogłoszenia autokefalii przez Patriarchę Ekumenicznego, który dokonuje tego poprzez wydanie tomosu i umieszczenia na nim swego podpisu. Wskazano, że by został on podpisany również przez zwierzchników pozostałych Kościołów autokefalicznych. Jeśli nie jest to możliwe, wymaga się, aby na tomosie znalazł się przynajmniej podpis zwierzchnika Kościoła Matki.

Część członków Komisji przygotowawczej sugerowała, aby w punkcie „c)” znalazła się alternatywna forma ogłoszenia autokefalii poprzez sobór ogólnoprawosławny. Taką formę wskazano jako lepiej wyrażającą ducha soborowości. Wydaje się, że świadomość bliskiego zwołania soboru skłaniała członków Komisji do postrzegania jego obrad jako okazji do podjęcia istotnych rozstrzygnięć takich jak np. ogłoszenie autokefalii (Mežpravoslavnaja Komissija 1994, 214-216). Rozwiązanie tej kwestii przekazano do dalszego opracowania.

Kolejne spotkanie Komisji, które miało zająć się zagadnieniem nadawania autokefalii, odbyło się na przełomie lutego i marca 1999 r. Jednak od początku atmosfera obrad była naznaczona trwającym konfliktem pomiędzy Patriarchatem Moskwy i Konstantynopola, dotyczącym nadania statusu autonomii Kościołowi w Estonii przez Patriarchat Konstantynopola. Ponadto obowiązki pasterskie uczestników związane z rozpoczęciem się wielkiego postu nie sprzyjały konstruktywnej i swobodnej dyskusji. Spotkanie Komisji odłożono na przyszłość bez wyznaczenia konkretnych terminów (Tofiluk 1999, 82).

3. Działania po wznowieniu procesu soborowego

W wyniku postanowień *Synaksy* zwierzchników lokalnych Kościołów autokefalicznych w 2008 r. proces soborowy został wznowiony. Pierwszym wydarzeniem wznowionego procesu była IV Ogólnoprawosławna Konferencja Przesoborowa, która odbyła się w dniach 6-13 czerwca

2009 r. w Chambésy. Nie zajmowała się jednak ona zagadnieniem autokefalii, ponieważ projekt dokumentu nie uzyskał aprobaty Komisji przygotowawczej. Zagadnienie nadawania i ogłaszania autokefalii pojawiło się natomiast w pracach Komisji przygotowawczej zwołanej jeszcze tego samego roku w dniach 9-17 grudnia. Nastąpiły znaczące zmiany w kierownictwie Komisji. Przewodniczącym i jednocześnie przedstawicielem Patriarchatu Ekumenicznego został metropolita Pergamonu Jan (Zizioulas). Rolę sekretarza pełnił natomiast metropolita Szwajcarii Jeremiasz (Kaligiorgis). Odnosząc się do zagadnienia nadawania autokefalii, przewodniczący metropolita Jan podkreślił, że Komisja będzie pracować na bazie przyjętego projektu dokumentu z 1993 r. Wskazał również, że jedynym punktem, który powinien być określony przez bieżącą Komisję, pozostaje zagadnienie dotyczące tego, kto będzie podpisywał tomos o nadaniu autokefalii? Zaznaczył również, że wszelkie propozycje powinny być czerpane z tradycji kanonicznej Kościoła prawosławnego (*Allocution* 2009, 2).

W podobnym tonie utrzymany był raport sekretarza do spraw przygotowań Soboru metropolity Szwajcarii Jeremiasza. Metropolita Jeremiasz wyraźnie zaznaczył, że jedynym problemem, który został postawiony przed obecnym zebraniem, jest forma podpisywania tomosu. Część Kościołów stoi na stanowisku, że dokument o nadaniu autokefalii powinien być podpisywany wyłącznie przez Patriarchę Konstantynopola jako wyraz konsensusu wszystkich Kościołów prawosławnych. Część natomiast jest zdania, że wszyscy zwierzchnicy Kościołów autokefalicznych powinni złożyć swój podpis pod dokumentem. Są też Kościoły, które głosem swoich przedstawicieli wskazują na to, że na tomosie powinien znaleźć się obok podpisu Patriarchy Konstantynopola wyłącznie podpis zwierzchnika Kościoła Matki, z którego wyłania się nowa jednostka administracyjna (*Rapport* 2009, 2).

Przedstawione opinie, zarówno Przewodniczącego Komisji, jak też sekretarza, wyraźnie określały kierunek dyskusji zebrania. Wydaje się, że dyskusja na temat podpisywania tomosu, która odbyła się

na spotkaniu Komisji szesnaście lat wcześniej tj. w 1993 r., nie miała tak ostrego przebiegu. Sygnatariusze uzgodnień z 1993 r. raczej nie pochyłali się nad kwestią podpisu tomosu i w dość luźnej formie stwierdzali, że powinien on być podpisany przez: „Patriarchę Ekumenicznego. Wskazany też jest, by [tomos] został podpisany przez pozostałych zwierzchników Kościołów prawosławnych, a w każdym razie powinien być podpisany przez zwierzchnika Kościoła Matki” (*L’Autocéphalie, Texte adopté 1993*). Punkt ten pozostawał otwarty, nie dlatego, że nie osiągnięto satysfakcjonującego porozumienia w kwestii podpisu na tomosie, lecz dlatego, że rozpoczęto dyskusję nad nowym zagadnieniem. Tym nowym zagadnieniem była alternatywna forma nadawania autokefalii, nie przez Patriarchę Konstantynopola, lecz przez Sobór ogólnoprawosławny. Jedynie brak czasu na rzetelne omówienie i sformułowanie tekstu dotyczącego tego alternatywnego sposobu nadawania autokefalii spowodował odłożenie tego tematu i konieczność „dodatkowego zbadania” przez kolejną Komisję (*Mežpravoslavnaja Komissija 1994, 216*).

Problem dotyczący zagadnienia, kto podpisuje tomos, pojawił się z całą ostrością na Komisji w 2009 r. Zupełnie pominięto alternatywną propozycję, wyrażoną w 1993 r., aby autokefalia była ogłaszana przez Sobór ogólnoprawosławny. Przewodniczący metropolita Pergamonu Jan wyraźnie wskazał, że tomos o nadaniu autokefalii według opinii Patriarchatu Ekumenicznego powinien być podpisywany wyłącznie przez Patriarchę Konstantynopola. Jego propozycja została wsparta przez przedstawicieli pozostałych Kościołów greckojęzycznych. Delegaci innych Kościołów (Antiochii, Rosji, Gruzji, Serbii, Rumunii, Bułgarii, Polski, Albanii, Ziem Czeskich i Słowackich) wskazywali, że tomos powinien być podpisywany również przez zwierzchników pozostałych Kościołów autokefalicznych. Stanowisko wyrażone przez metropolitę Jana było niezgodnym z przyjętymi założeniami w 1993 r. W ramach kompromisu proponowano również rozwiązanie, które polegało na podpisywaniu tomosu przez Patriarchę Konstantynopola i zwierzchnika

Kościoła, z którego wyłania się nowy Kościół autokefaliczny. Przewodniczący odrzucał takie rozwiązania. Ostatniego dnia obrad ponownie jednak powrócono do zagadnienia podpisywania tomosu i przyjęto kompromisowe rozwiązanie polegające na tym, że dokument o autokefalii podpisywany będzie przez Patriarchę Konstantynopola i pozostałych zwierzchników. Jednak ich podpisy powinny różnić się od patriarchalnego. W jaki sposób podpis patriarchy powinien być wyróżniony, przekazano do ustalenia kolejnej komisji (Sprawozdanie 2009).

Kolejna próba opracowania dokumentu o nadawaniu i ogłaszaniu autokefalii miała miejsce w czasie spotkania Międzyprawosławnej Komisji w dniach 21-27 lutego 2011 r. Komisja obradowała tak jak poprzednio pod przewodnictwem metropolity Pergamonu Jana (Ziziulasa), funkcję sekretarza pełnił metropolita Szwajcarii Jeremiasz (Kaligiorgis). Już na początku w mowie powitalnej przewodniczący odnosząc się do zadań, które zostały postawione przed obecną Komisją, stwierdził, że dokument dotyczący nadawania autokefalii jest niemalże przygotowany. Pozostały właściwie dwie kwestie do ustalenia: 1) forma składania podpisów pod dokumentem i 2) ustalenie treści tomosu. Zasugerował, by Komisja szybko uporała się z pierwszym punktem, by potem można było przejść do drugiego (Commission 2011, 6). Sugestia metropolity Jana pozostała jedynie życzeniem. Debaty utknęły w punkcie pierwszym dotyczącym sposobu podpisywania tomosu. Treść tomosu nie doczekała się dyskusji. W dokumencie końcowym, który jest też Komunikatem, wskazano cztery sposoby podpisywania tomosu. We wszystkich propozycjach zakłada się, że tomos jest podpisywany przez patriarchę Konstantynopola i wszystkich zwierzchników lokalnych Kościołów autokefalicznych. Za każdym razem w tych propozycjach występuje pewien dodatek, odnoszący się do Patriarchy Konstantynopola i pozostałych zwierzchników, w ten czy inny sposób podkreślający rangę i pierwszeństwo Patriarchy Ekumenicznego. Żadna z tych czterech propozycji nie uzyskała aprobaty całego zgromadzenia. Przede wszystkim Kościół rosyjski stał na stanowisku, by tomos zawierał podpisy

zwierzchników bez jakichkolwiek dodatków. Dlatego też w końcowej części Komunikatu stwierdzono:

We wszystkich tych propozycjach wskazanych wyżej, Przewodniczący zapytał całe plenum, czy wyraża swoje obiekcje? Odnośnie do tego zagadnienia święty Kościół Rosji wyraził obiekcje, podkreślając swoją propozycję, aby tomos o autokefalii był podpisywany według dyptychów przez wszystkich zwierzchników bez żadnego dodatku przy podpisie (Commission 2011, 275).

Opracowanie dokumentu odnoszącego się do sposobu nadawania autokefalii zatrzymało się na kwestii składania podpisów na tomosie przez Patriarchę Ekumenicznego i pozostałych zwierzchników lokalnych Kościołów autokefalicznych. Zagadnienie to nie jest zbyt zawile, okazało się jednak kwestią nie do pokonania. Tomosy, które do tej pory były wydawane przez Patriarchę Konstantynopola ogłaszające autokefalię tego czy innego Kościoła lokalnego, były podpisywane przez patriarchę i członków synodu bez adnotacji zawierającej określenie „zaświadczam” czy też „współświadczę”. Nowa zasada, co do której osiągnięto porozumienie, polegałaby na umieszczeniu pod tomosem podpisu patriarchy Konstantynopola i nie członków synodu tego Kościoła, lecz zwierzchników Kościołów autokefalicznych. Procedura taka w pełni wpisuje się w kierunek rozwoju instytucji soborowości. Wydaje się, że historia zna jeden przypadek, kiedy patriarchowie wschodni w sposób soborowy określali statut Kościoła autokefalicznego. Chodzi o podniesienie Kościoła w Moskwie do godności Patriarchatu w 1589 r. W tym przypadku nie chodziło jednak o nadanie samodzielności, gdyż Kościół na Rusi już taką samodzielność posiadał, lecz o tytuł honorowy. Dlatego też przedstawiciel Patriarchatu Moskwy, metropolita Hilarion (Ałfiejew), argumentując swoje stanowisko w 2011 r. w sprawie składania podpisów pod tomosem o nadaniu autokefalii, wskazywał właśnie na to historyczne wydarzenie, kiedy dokument o przyznaniu tytułu patriarchatu na Rusi był podpisywany przez Patriarchę Konstantynopola i pozostałych trzech zwierzchników starożytnych siedzib bez żadnej

dodatkowej adnotacji (Commission 2011, 57). Akty o nadaniu autokefalii wydawane przez Patriarchę Konstantynopola, które zaistniały w XIX i XX w., były podpisane przez Patriarchę tegoż Kościoła i członków synodu. Tuż za podpisem zwierzchnika Kościoła znajdowało się wyrażenie „postanawiam” i następowały podpisy członków synodu bez dodatkowych wyrażen⁷. Taka forma mogłaby stanowić istotny punkt odniesienia przy podpisywaniu tomosu, w ramach którego dokument sygnowałiby nie członkowie synodu Patriarchatu Konstantynopola, lecz zwierzchnicy Kościołów autokefalicznych. Zagadnienie wymaga jednak ponownej analizy i dalszego rozwinięcia.

Pozycja Patriarchatu Konstantynopola wyrażona przez metropolite Jana (Ziziulasa) w 2011 r., jednocześnie przewodniczącego Komisji przygotowawczej, wyraźnie ewaluowała względem stanowiska zaprezentowanego na spotkaniu Komisji w 2009 r. O ile w 2009 r. twierdził on, że tomos o nadaniu autokefalii powinien być podpisywany wyłącznie przez Patriarchę Konstantynopola, to w roku 2011 wspólne ustalenia mówiły o podpisywaniu dokumentu przez wszystkich zwierzchników Kościołów autokefalicznych. Hierarcha pozostał jednak nieugięty w kwestii wyróżnienia w jakiś sposób podpisu Patriarchy Konstantynopola. Jego stanowisko w tym wypadku jest zgodne z pewną tendencją, która zaistniała wśród teologów Patriarchatu Ekumenicznego, a którą można byłoby określić jako akcentowanie i promowanie katedry Patriarchy Konstantynopola jako *primus sine paribus* [pierwszy bez równych]. Wyrażenie jest dość nowe i w świecie prawosławnym wywołuje sporo

⁷ Forma podpisywania tomosów potrzebowałaby głębszego zbadania. Sposób podpisywania tomosu, który został wskazany wyżej, zaistniał w dokumencie nadającym autokefalię Kościołowi w Rumunii w 1885 r. (Autocefalia libertate 2010, 583-587) i Kościołowi prawosławnemu w Polsce („Tomos o nadaniu autokefalii Polskiemu Autokefalicznemu Kościołowi Prawosławnemu...” 1924, 244-247). Oryginał tomosu z 1924 r. nadającego autokefalię Polskiemu Autokefalicznemu Kościołowi Prawosławnemu nie zachował się. Posiadamy jedynie zdjęcia tego aktu. Zachowany został natomiast w Archiwum Akt Nowych oryginalny duplikat w języku francuskim przysłany przez Patriarchat Konstantynopola Rządowi Rzeczypospolitej jesienią 1924 r.

kontrowersji. Tradycyjnie teolodzy, zarówno wywodzący się z Kościołów greckojęzycznych, jak też innych, używają względem zwierzchnika Kościoła w Konstantynopolu wyrażenia *primus inter pares* [pierwszy wśród równych]. Określenie to jest dość powszechne i w świadomości prawosławnej wyrażające prymat zwierzchnika Kościoła Konstantynopola w rodzinie Kościołów prawosławnych.

Patriarchat Moskwy był i pozostaje nadal szczególnie wrażliwy w kontekście relacji międzyprawosławnych dotyczących prymatu zwłaszcza z Patriarchatem Konstantynopola. Zasada *primus inter pares* nie jest w żaden sposób negowana, niemniej w oficjalnym stanowisku dotyczącym rozumienia prymatu na trzech poziomach: 1) lokalnym, 2) regionalnym i 3) powszechnym, wskazuje się na istotną różnicę w rozumieniu prymatu w Kościele na dwóch pierwszych poziomach a jego rozumieniem na poziomie powszechnym⁸. Biskupi rosyjscy podkreślają, że ustanowienie prymatu na poziomie lokalnym i regionalnym wynika z ustanowienia Bożego i norm teologicznych, natomiast prymat na poziomie powszechnym odnosi się do ustanowienia kanonicznego i ogólnej akceptacji na zasadzie konsensusu całego prawosławia. Normy te są zmienne i ukształtowały się w określonym czasie i kontekście historycznym. Obecnie Patriarchat Konstantynopola posiada pierwszeństwo czci na podstawie dyptychów uznawanych przez wszystkie lokalne Kościoły prawosławne (Pozycja Moskovskiego Patriarchat nd.). Z tego też względu dyskusja dotycząca składania podpisów pod tomosem o nadaniu autokefalii nabiera znaczenia nie tylko w kwestii wyróżnienia w jakiś sposób Patriarchy Konstantynopola, lecz staje się zagadnieniem eklezjologicznym, ponieważ uprzywilejowana i podkreślona pozycja tegoż

⁸ Stanowisko swoje Patriarchat Moskwy wyraził w związku z przyjęciem w 2007 r. w Rawennie przez Komisję mieszaną dialogu prawosławno-rzymskokatolickiego dokumentu pt. „Konsekwencje eklezjologiczne i kanoniczne sakramentalnej natury Kościoła. Wspólnota kościelna, soborowość i autorytet”. Przedstawiciele Patriarchatu Moskwy opuścili to zebranie ze względu na uczestnictwo w dialogu nie uznawanego Kościoła Estonii.

hierarchy dotyka sfery dogmatycznej. Przy tym wszystkim pojawiające się sformułowanie *primus sine paribus* nie pomaga w rozwiązaniu problemów, lecz je zaostrza (Hryniewicz 2014).

Spotkanie zwierzchników lokalnych autokefalicznych Kościołów prawosławnych, które przebiegało w dniach 6-9 marca 2014 r. w Konstantynopolu, było niezwykle ważnym wydarzeniem w procesie przygotowawczym, gdyż określono wtedy datę i miejsce planowanego Soboru. Ustalono, że Sobór odbędzie się w święto Pięćdziesiątnicy w 2016 r. w gmachu Prawosławnej Akademii Kreta. We wspólnym komunikacie potwierdzono, że zagadnienia, które będą obiektem dyskusji i ewentualnego przyjęcia przez Sobór, ograniczą się do tych tematów, które wcześniej zostały przygotowane przez Komisje Międzyprawosławne i zaakceptowane przez Ogólnoprawosławne Konferencje Przedsoborowe. Zaznaczono jednocześnie, że temat autokefalii zostanie włączony do agendy Soboru, jeśli zostanie wcześniej opracowany i przygotowany w formie projektu (Decyzja zwierzchników 2014, 9). Tym organem, który mógłby ewentualnie przygotować i przyjąć projekt dokumentu, była V Ogólnoprawosławna Konferencja Przedsoborowa zwołana w dniach 10-17 października 2015 r. w Chambésy. Uczestnicy V Konferencji nie zajęli się jednak formalnie zagadnieniem autokefalii. Poprawiono i przyjęto kilka dokumentów, nad którymi wcześniej pracowała Komisja Specjalna. Zagadnienie autokefalii jednak się pojawiło. W szczególnie sposób wybrzmiało ono w powitalnym liście patriarchy Moskwy, który został odczytany przez delegata tego Kościoła, metropolitę Hilariona (Ałfiejewą). Kościół rosyjski podkreślał wielką potrzebę opracowania dokumentu o nadawaniu autokefalii. Patriarcha moskiewski wraz z synodem wskazywał w swoim przesłaniu, że w kwestiach zasadniczych dotyczących podpisywania tomosu osiągnięto już jednomyślność, pozostały do uzgodnienia jedynie szczegóły. Podkreślano również, że pozostało jeszcze dość dużo czasu do zwołania Soboru i możliwe jest przygotowanie dokumentu o autokefalii (Synodika XIII 2015, 26). Również delegat Kościoła Serbii, metropolita Amfilochiusz (Radovich)

w swoim powitalnym słowie nawoływał do tego, by projekt dokumentu o nadawaniu autokefalii został przygotowany na nadchodzący Sobór. Wręcz wskazywał, że wielką ujmą będzie, jeśli ten dokument nie doczeka się soborowego opracowania (Synodika XIII 2015, 29).

Zagadnienie autokefalii zajęło również ważne miejsce w czasie ostatniego etapu przygotowań do Soboru. W czasie *Synaksy* zwierzchników w dniach 21-28 stycznia 2016 r. Patriarcha Moskwy Cyryl ponownie wskazał na palącą potrzebę opracowania dokumentu o nadawaniu autokefalii⁹. Wydaje się wręcz, że uzależniał swój udział w Soborze od kwestii opracowania tego dokumentu. Dopiero po jasnej deklaracji patriarchy Konstantynopola, że Sobór nie będzie zajmował się nadaniem autokefalii Kościołowi prawosławnemu na Ukrainie ani podczas obrad soborowych, ani po ich zakończeniu, Kościół rosyjski zaakceptował agendę przyszłego Soboru, a tym samym potwierdzał w nim swój udział (Pańkowski 2016, 4-5).

Dokument o nadawaniu autokefalii nadal pozostaje w fazie przygotowawczej i potrzebuje swego opracowania. Starożytna tradycja Kościoła prawosławnego i normy kanoniczne pozostają w tym względzie materiałem bazowym dla wypracowania współczesnych form funkcjonowania Kościoła opartego na zasadzie autokefalii. Temat nadawania i uznawania tego czy innego Kościoła za samodzielny jest jednym z największych i najbardziej palących problemów współczesnego prawosławia. Nie chodzi tu nawet o istniejącą sytuację na Ukrainie lub w Macedonii. Te zagadnienia prawdopodobnie wkrótce zostaną rozwiązane, tak jak to miało miejsce w przypadku autokefalii Kościoła Grecji, Bułgarii, Serbii czy innych. Na horyzoncie jednak rysuje się potrzeba uregulowania statusu Kościołów prawosławnych w tzw. diasporze. Z pewnością prę-

⁹ Brak dokumentacji przebiegu *Synaksy* uniemożliwia odtworzenie z całą precyzją zdarzeń, które tam miały miejsce. W tym przypadku pozostaje odwołać się do opisu przebiegu spotkania przez jego uczestników. W naszym przypadku jest to relacja delegata PAKP ówczesnego biskupa siemiatyckiego Jerzego (Pańkowskiego).

dzej czy później – raczej prędzej niż później – prawosławie powróci do dyskusji nad tym tematem na poziomie ogólnoprawosławnym.

Bibliografia

- Allocution 2009: „Allocution de son Eminence Métropolite Jean de Pergame. Président da la Commission prononcée à la séance d'ouverture des travaux le 10 décembre 2009.” 2009. Maszynopis, Commission Interorthodoxe Préparatoire 9-17 décembre.
- Autocefalia libertate 2010: *Autocefalia libertate și demnitate*. 2010. București: Editura Basilica a Patriarhei Române.
- L'Autocéphalie, Texte adopté 1993: „L'Autocéphalie et la maniere de la proclamer. Texte adopté.” 1993. Maszynopis, Commission Interorthodoxe Préparatoire 7-13 novembre.
- Commission 2011: „Commission Interorthodoxe Préparatoire au Saint et Grand Concile.” 2011. Actes-Documents, Chambésy, 21-27 février.
- Decyzja zwierzchników 2014: „Decyzja zwierzchników Cerkwi Prawosławnej (Fanar 6-9 marca 2014).” 2014. *Wiadomości PAKP* 4 (293): 8-9.
- Dokład 1987: „Dokład o sovpadienijach i raschoždenijach po četyriem temam poviestki dnia IV Vsiepravoslavnogo Predsobornogo So-vieščanija.” 1987. Maszynopis, Šambesi-Ženieva.
- Hryniewicz, Wacław. 2014. „Pierwszy bez równych. Moskwa ściera się z Konstantynopolem w kwestii prymatu.” *Tygodnik Powszechny* 16.02.: 17-18.
- Kałużny, Tadeusz. 2004/2005. „Autokefalia a przyszły sobór ogólnoprawosławny.” *Rocznik Seminaryjny (Wyższe Seminarium Misyjne Księży Sercanów)* (4): 167-183.
- Kałużny, Tadeusz. 2008. *Nowy Sobór Ogólnoprawosławny. Natura, historia przygotowań, Tematyka*. Kraków: Wydawnictwo Księży Sercanów.

- Kuźma, Andrzej. 2018. „Wielki Sobór Kościoła Prawosławnego na Krecie w 2016 r. i jego ustalenia.” *Elpis* (20): 165-179.
- Le Message 2008: „Le Message des Primas de Églises orthodoxes.” *Episkepsis* 692 (2008): 26-30.
- Łotocki, Michał. 1932. *Autokefalia. Zasady autokefalji*. Warszawa: Instytut wydawniczy Biblioteka Polska.
- Mežpravoslavnaja Komissija 1994: „Mežpravoslavnaja Podgotovitel'naja Komissija Sviatago i Wielikogo Sobora Pravoslavnoj Cerkvi 7-13 nojabrja 1993.” 1994. Stenogram-maszynopis, Sekretariat po Podgotovkie Svjatago i Wielikogo Sobora Pravoslavnoj Cerkvi, Šambesi-Ženieva.
- Nezavisnost Srpskie1880: *Nezavisnost Srpskie Cerkve prohlášena 1879*. 1880. Beohrad: Državna štampovni.
- Panev, Jivko. 1995. „Quelques remarques sur l'autocéphali.” *Contacts* 170: 125-133.
- Pozycja Moskovskiego Patriarchata: „Pozycja Moskovskiego Patriarchata po voprosu o piervienstvie vo Vselenskoj Cerkvi.” Nd. dostęp: 2025.07.14. <https://www.patriarchia.ru/db/text/3481089.html>.
- Rapport 2009: „Rapport du Métropolite Jérémie de Suisse.” 2009. Maszynopis Secrétaire pour la préparation du Saint et Grande Concile. Commission Interorthodoxe Préparatoire 9-17 décembre.
- Sprawozdanie 2009: „Sprawozdanie ze spotkania Międzyprawosławnej Komisji Przygotowawczej Świętego Soboru Wszechprawosławnego. Chambesy 9-16.12.2009.” 2009. Maszynopis. Archiwum Prawosławnej Metropolii w Warszawie t. 3.
- Pańkowski, Jerzy. 2016. „Synaksa Zwierzchników Lokalnych Cerkwi Prawosławnych, Chambesy (21-28 stycznia 2016).” *Wiadomości PAKP* (3): 4-5.
- Synodika XIII: „V Prosinodiki Panorthodoxox Diaskepsis, Sambesi 10-17 oktovriu. 2015.” 2016. *Synodika* 13.
- Tofiluk, Jerzy. 1999. „O przygotowaniach do Soboru Wszechprawosławnego.” *Elpis* (1): 69-84.

- Tofiluk, Jerzy. 2006. „Autokefalia w rozumieniu Kościoła prawosławnego.” W *Autokefalie Kościoła prawosławnego w Polsce*. Red. Antoni Mironowicz, Urszula Pawluczuk, Piotr Chomik, 9-22. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Tomos: „Tomos o nadaniu autokefalii Polskiemu Autokefalicznemu Kościołowi Prawosławnemu” 1924 (duplikat w j. francuskim). Archiwum Akt Nowych, Sygn. 2/14/0/5/1001, (skany 244-247).
- Znosko, Aleksy. 2000. *Kanony Kościoła Prawosławnego*. Hajnówka: Bratczyk.
- Znosko, Aleksy. 1995. „Autokefalia.” W *Encyklopedia Katolicka* T. 1. Red. Feliks Gryglewicz, Romuald Łukaszyk, Zygmunt Sułowski. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego: 1157-1158.
- Zyzykin, Michał. 1931. *Autokefalia i zasady jej zastosowania*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Biblioteka Polska.

CHRZEŚCIJAŃSKA AKADEMIA TEOLOGICZNA
w WARSZAWIE

Rok LXVII

Zeszyt 2

ROCZNIK TEOLOGICZNY

[E-WYDANIE]

WARSZAWA 2025

REDAGUJE KOLEGIUM

prof. dr hab. Jakub Sławik – redaktor naczelny

dr hab. Jerzy Ostapczuk, prof. ucz. – zastępca redaktora naczelnego

prof. dr hab. Tadeusz J. Zieliński

dr hab. Borys Przedpełski, prof. ucz.

dr hab. Jerzy Sojka, prof. ucz. – sekretarz redakcji

MIĘDZYNARODOWA RADA NAUKOWA

JE metropolita prof. dr hab. Sawa (Michał Hrycuniak), ChAT

abp prof. dr hab. Jerzy Pańkowski, ChAT

bp prof. ucz. dr hab. Marcin Hintz, ChAT

prof. dr hab. Atanolij Aleksiejew, Państwowy Uniwersytet w Petersburgu

prof. dr Marcello Garzaniti, Uniwersytet we Florencji

prof. dr hab. Michael Meyer-Blanck, Uniwersytet w Bonn

prof. dr hab. Antoni Mironowicz, Uniwersytet w Białymstoku

prof. dr hab. Wiesław Przyczyna, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

prof. dr hab. Eugeniusz Sakowicz, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

prof. dr hab. Tadeusz Stegner, Uniwersytet Gdański

prof. dr Urs von Arx, Uniwersytet w Bernie

prof. dr hab. Piotr Wilczek, Uniwersytet Warszawski

Redakcja językowa – Kalina Wojciechowska
Korekta tekstów angielskich – Karen Wasilewska
Skład komputerowy – Jerzy Sojka

BWHEBB, BWHEBL, BWTRANSH [Hebrew]; BWGRKL, BWGRKN, and BWGRKI [Greek]

PostScript® Type 1 and TrueType fonts Copyright ©1994-2013 BibleWorks, LLC.

All rights reserved. These Biblical Greek and Hebrew fonts are used with permission
and are from BibleWorks (www.bibleworks.com)

eISSN: 2956-5685

Wydano nakładem
Wydawnictwa Naukowego ChAT
ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa, tel. +48 22 635-68-55
Objętość ark. wyd.: 9,8. Nakład: 100 egz.

SPIS TREŚCI

ARTYKUŁY

НАДЕЖДА МОРОЗОВА, <i>Неизвестное стихотворное сочинение о Малочаусовском старообрядческом соборе 1898 г.</i>	179
ANDRZEJ KUŹMA, <i>Zagadnienie nadawania autokefalii w procesie przygotowawczym do Wielkiego i Świętego Soboru Kościoła Prawosławnego</i>	207
ANATOLIY GRIGORIEVICH KOSICHENKO, <i>Orthodox understanding of the essence of man</i>	229
SŁAWOMIR PAWŁOWSKI, <i>Nowe Kościoły Charyzmatyczne – charakterystyka i aspekty ekumeniczne</i>	245
ANDRZEJ MIGDA, <i>Popularność vs świętość. Przemiany rytuału pentekostalnego w kontekście zmiany kodów kulturowych i treści pieśni religijnych</i>	281
DOMINIKA KOCHAN, <i>ICT w edukacji religijnej</i>	307
DOROTEUSZ SAWICKI, <i>Język jako narzędzie budowania wspólnoty. Biblijne podstawy i uchodźcze wyzwania – z doświadczenia Prawosławnego Metropolitalnego Ośrodka Miłosierdzia ELEOS</i>	327
ANNA RYGOROWICZ-KUŹMA, <i>Zapożyczenia z terminologii Kościoła rzymskokatolickiego w leksyce polskiego prawosławia. Latynizmy</i>	383
Wykaz autorów	398

Contents

ARTICLES

NADEŽDA MOROZOVA, <i>An Unknown Poem about the Malochausovsky Old Believers' Church Assembly of 1898</i>	179
ANDRZEJ KUŹMA, <i>The issue of granting autocephaly in the preparatory process for the Holy and Great Council of the Orthodox Church</i>	207
ANATOLIY GRIGORIEVICH KOSICHENKO, <i>Orthodox understanding of the essence of man</i>	229
SŁAWOMIR PAWŁOWSKI, <i>New Charismatic Churches – characteristics and ecumenical perspectives</i>	245
ANDRZEJ MIGDA, <i>Popularity vs sanctity. The transformation of Pentecostal ritual in the context of changing cultural codes and the content of religious songs</i>	281
DOMINIKA KOCHAN, <i>ICT in religious education</i>	307
DOROTEUSZ SAWICKI, <i>Language as a tool for building community. Biblical foundations and refugee challenges – from the experience of the Orthodox Metropolitan Center of Mercy ELEOS</i>	327
ANNA RYGOROWICZ-KUŹMA, <i>Borrowings from the terminology of the Roman Catholic Church in the lexis of Polish Orthodoxy. Latinisms</i>	383
List of authors	398

Wykaz autorów

Nadežda Morozova, nadja.moroz@gmail.com, Lietuvių kalbos institutas, P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva / Lithuania.

Andrzej Kuźma, a.kuzma@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa.

Anatolij Grigorievich Kosichenko, anatkosichenko@mail.ru, Institute for Philosophy, Political Science and Religion Studies The Republic of Kazakhstan, 050010, Almaty city, str. Shevchenko 28.

Sławomir Pawłowski, slawomir.pawlowski@kul.pl, Sekcja Ekumenizmu, Instytut Nauk Teologicznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Al. Racławickie 14, 20-950 Lublin.

Andrzej Migda, andrzej.migda@ug.edu.pl, Instytut Antropologii Uniwersytetu Gdańskiego, ul. Jana Bażyńskiego 8, 80-309 Gdańsk.

Dominika Kochan, dkochan@student.chat.edu.pl, ul. Brzeska 15, 08-110 Siedlce.

Doroteusz Sawicki, d.sawicki@chat.edu.pl., Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa.

Anna Rygorowicz-Kuźma, anna.rygorowicz-kuzma@uwb.edu.pl, Katedra Językoznawstwa Sławistycznego, Wydział Filologiczny Uniwersytetu w Białymstoku, Plac Niezależnego Zrzeszenia Studentów 1, 15-420 Białystok.